

Т. Ю. Ковалевська

СПЕЦИФІКА ДИСКРЕТНО-АНАЛОГОВОГО АНАЛІЗУ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЛЕКСІВ

Ментальна інтеріоризація оточуючого універсуму виявляється в особливостях актуалізації синестезованих концептів як «фрагментів знань, досвіду особистості, що містять і мовну, і позамовну інформацію» [13:11]. Специфіка ж міжособистісних концептуальних кореляцій об'єктивується у комунікативних комплексах, інтерактивний аналіз яких становить собою одну з наріжних проблем у конструюванні загальної картини національного світобачення. Адекватність результатів у подібних дослідженнях залежить від урахування певного кола екстралінгвальних та власне мовних чинників, які можуть спричинити до логіко-семантичних зрушень у декодуванні отриманої інформації, що стосується як її дискретно-вербальних, так й аналогових експлікацій, оскільки глибинний зв'язок між тілом, розумом і мовою є вже апріорним фактом антропоцентристської науки.

До основних факторів-фільтрів, які зумовлюють інформаційну редукцію процесів ментально-вербального кодування, належать нейрофізіологічні, індивідуальні та соціально-генетичні. Перша їх категорія пов'язана з обмеженнями, які зумовлюються специфікою генетично детермінованих репрезентативних систем: аудіальною, візуальною та кінестетичною. Відомо, що існують фізичні явища, які знаходяться поза межами людського сприйняття (звукові коливання, що їх може почути, розрізнити людина, константи зорового сприйняття), і певна части-

на оточуючого світу просто не фіксується нашою нервовою системою, що підтверджується і результатами мнемічних експериментів, де «кількість інформації, яку ми можемо отримати, переробити і запам'ятати, обмежена у деяких відношеннях обсягом абсолютних оцінок та обсягом безпосередньої пам'яті» [6:579]. Отже, потенційна ментальна картина ще до актуалізації виявляється неповним, частковим відбиттям існуючих реалій. Під індивідуальними фільтрами ми розуміємо «всі обмеження, що ми їх маємо як люди, спираючись на власний унікальний життєвий досвід» [1:27]. Підґрунтям відмінностей між особистісними моделями синтезовано-діакритизованого світу тут вважається феномен актуальної репрезентативної системи та субмодальних інтерпретацій, оскільки «кожний з людей, зіткнувшись з «тим самим» досвідом дійсного світу, буде переживати його дуже по-різному» [1:287]. Методика емпатії, релевантність якої у подібних дослідженнях нами вже зазначалась, дозволяє виявити провідні системи особистості, а отже і загальну ментальну орієнтованість, через аналіз предикатів мовленнєвої та невербальної поведінки.

До соціально-генетичних фільтрів належать різноманітні «категорії, діям яких ми підлягаємо як члени тої чи іншої соціальної системи 'мова, усталені засоби сприйняття та різноманітні функції, щодо яких у даному суспільстві існує співвідносна злагода.» [1:24]. Універсальним соціально-генетичним фільтром вважається метарепрезентативна система мови, де «за допомогою слів,, словосполучень і речень ми описуємо переживання, що їх відчуваємо у різноманітних репрезентативних системах» [1:285]. У процесі актуалізації мова зазнає впливу таких універсали мовного моделювання, як генералізація, опущення і викривлення, що зумовлює невідповідність між інформативною скерованістю глибинної референтної структури повідомлення та її поверхневою репрезентацією. Семантична реконструкція мовлення у такому разі має зосереджуватись на аналізі актуалізованих мовних одиниць, певні масиви яких є характерними для відповідних процесів моделювання. Так, генералізація пов'язується, по-перше, з уживанням так званих

універсальних квантифікаторів, семантика яких відрізняється дифузним виявленням суб'єктно-об'єктних та локально-темпоральних характеристик ситуативного мовлення, по-друге, з актуалізацією модальних операторів можливості/необхідності, які вважаються маркерами волюнтативної сфери особистісних скерованостей. Процеси опущення характеризуються наявністю неспецифічної предметно-процесуальної лексики, смислова експлікація якої вимагає контекстуального уточнення. Ці ж процеси виявляються у фактах мовленнєвої номіналізації, де маємо динамічну ригідність сенсу як результат процесуальної її редукції (відзначимо актуальність номіналізацій у галузі іміджелогії), та компаративних комплексів з відсутністю суб'єктно-аксіологічної предикації, що досить цікаво виявляється у сучасному рекламному мовленні. Викривлення як одна з універсалій мовного моделювання об'єктивується у випадках комплексної еквівалентності (силогістичні структури з логіко-семантичними зрушеннями загальної смислової скерованості), пресупозиції та каузальної атрибуції. Як видно, процеси генералізації пов'язуються із вживанням чітко вичленованої лексики, решта ж процесів виявляється на рівні семантико-синтаксичних комплексів. Аналіз зазначених фактів дозволить, на нашу думку, встановити загальний фон та глибинно-семантичну скерованість особистісного мовлення.

Отже, адекватне декодування інформаційності вербальної поведінки комунікантів пов'язується із розумінням нейролінгвістичних та психофізіологічних особливостей мовців та застосуванням релевантних методів відповідного аналізу.

Але раціональна та емотивна навантаженість вербальних комплексів не вичерпує загальної інформативності комунікативних актів. За свідченнями психологів (М. Арджайл, А. Мейерабіан, Р. Бердуїстелл та ін.), більша частина релевантної інформації передається на невербальному рівні, відомий же американський психолог Г. Бейтсон взагалі розподіляє будь-які комунікативні процеси на рівні змісту та ставлення, де «вербальна, або дискретна, частина комунікації...розглядається як змістовне повідомлення даної комунікації, а невербальна (анало-

гова) частина комунікації вважається повідомленням про ставлення» [17:312], виконуючи таким чином функцію обов'язкового елемента відповідних актів. Інформаційна валідність теж вважається пріоритетом невербаліки, оскільки «за тілом визнається властивість конкретно виявляти метафізику людського ества» [15:112]. Отже, аналіз специфіки індивідуальної, а через неї і національної паравербаліки як галузі виявлення етнічних констант становить важливу проблему, яка, на жаль, знаходиться майже поза увагою вітчизняних учених (на відміну від представників західних наукових кіл).

На нашу думку, декодування паравербальних елементів спілкування, певна частина яких є генетично детермінованою, а решта — набутою у процесі соціалізації особистості (Д. Айбл-Айбесфельдт, П. Екман та ін.), теж припускає застосування емпатичної методики, семантика якої зосереджуватиметься у такому разі на фіксації та адекватному аналізі паравербальних предикатів. До них доцільно віднести актуальні паравербальні комплекси з визначеними операціями-кінемами, аналіз яких дозволить встановити а) характерні паралінгвістичні засоби, що використовуються для експлікації різноманітних емоційних станів та певних сенсових блоків, б) актуальні моделі у загальній структурі національної паравербальної організації та їх ситуативну релевантність, в) ступінь корелятивності між глибинним змістом вербального повідомлення та його паравербальною рамкою, г) індивідуальні патерни, синтез яких сприятиме конструюванню відповідних уподобань комунікатів, г) рівень конгруентності/інконгруентності комунікативного процесу, що розуміється як відповідність/невідповідність частин референтної структури індивіда, вираженої різними репрезентативними системами.

Отже, в аспекті паравербальних досліджень метод емпатії розуміється як уміння адекватного декодування виявів «тілесної свідомості» [див. 8]. Підгрунтя таких перспектив пов'язується з актуальністю відповідних досліджень (Г. Колшанський, Є. Панов, І. Горелов та ін.) і розумінням паравербальних факторів як своєрідних сателітних «контекстів, в які вміщено вер-

бальне повідомлення» [10:37], глибинне розуміння якого «досягається лише за сукупності лінгвістичних і паралінгвістичних засобів» [5:213], що у кожного народу «спираються на «свої» культурні знання» [7:4].

У галузі нейролінгвістичного програмування характер невербального знака набуває значення самостійного семантичного маркера, що володіє не тільки зовнішньою формою, поверхневою структурою, а й внутрішнім планом, своєрідною глибинною структурою, «базисом якої слугує генотип, що виступає як наслідок біологічної еволюції» [9:158]. Декодування таких комплексів пов'язується звичайно із знаннями щодо їх фізіологічної етимології, семантики та національно-ситуативної специфіки. Так, сучасна теорія «body language» ґрунтується на фундаментальних працях Ч. Дарвіна, І. Павлова (хоча зацікавлення паралінгвістикою відоме ще за часів Арістотеля і Гіппократа), основні положення яких було розвинуто у подальших дослідженнях антропологів, фізіологів, психологів, що визначили міміку, пози і жести як складові елементи невербальної комунікації. І. О. Сікорський, виділяючи фізіологічні та психологічні детермінанти зовнішньої поведінки, підкреслював, що у разі психологічного аналізу особистості «суттєва роль має належати всебічному дослідженню зовнішнього вигляду, позаяк він виражається в міміці обличчя, жестах, рухах тіла і позах» [16:13], що дозволить розв'язувати «не тільки конкретні та окремі питання, а й, нерідко, і загальні наукові положення, що торкаються класифікації і властивостей психічних процесів» [там само].

Визнаним є той факт, що корені світової культури сягають біологічного минулого людини і «розуміння свого культурного спадкоємного коду становить собою важливе завдання в інтелектуальному та духовному розвитку кожної людини» [14:10] і - додамо — нації, бо «вдивляючись в особливості зовнішності, в характер і манеру рухатися, в типи тілесних комунікацій, ми можемо побачити у кожній культурі свої норми тілесних виявів, які активно видозмінюються і у просторі, і у часі» [9:138]. І Ці твердження підкреслюють неабияку актуальність відповідних

досліджень, і «видається майже неймовірним, що більше ніж за мільйон років в еволюції людини невербальні аспекти комунікації почали серйозно вивчатися тільки з початку шістдесятих років» [11:11].

У вітчизняній лінгвістиці сьогодні маємо деяке поживлення щодо питань невербаліки, зумовлене можливостями спілкуватися з іноземцями. Але ж увагу в такому разі зосереджено майже виключно на специфіці Невербальної поведінки наших потенційних партнерів — англійців, японців, греків, американців, хоча «набагато важливішим завданням є не розуміння чужої культури, а розгадування своєї власної» [14:270]. Про особливості національної паравербаліки маємо лише принагідні згадки, орієнтовані переважно у сферу ділового (О. Корніяка, А. Коваль, Ю. Редько) чи етикетного спілкування (М. Стельмахович, Л. Полюга, М. Білоус та ін.). Так, С. К. Богдан, описуючи мовний етикет, наводить характерні жестові моделі, притаманні українцям, підтверджуючи ці факти багатим ілюстративним матеріалом. Далі наголошується на відмінностях тональної маркованості етикетної жестикуляції і зазначаються як можливі варіанти урочиста, етикетно нейтральна, фамільярна та вульгарна, де «урочиста тональність спілкування... передбачає високий рівень жестикуляції (від плечей вгору)... Середній рівень жестикуляції (від плечей до пояса) — найуживаніший — характерний для нейтрального, фамільярного спілкування. Вульгарна тональність співвідноситься з низьким рівнем жестикуляції» [2:18]. На нашу думку, подана характеристика вульгарної тональності вимагає певних уточнень, пов'язаних з такими питаннями: чи є вказані ознаки національними рисами етикетного спілкування або ж це фрагменти паравербальних універсалій? який показник в останній характеристиці вважається за фактор стилістичної зредукованості — частотність жестових комплексів або ж площина їх сагітально-фронтальних об'єктивацій? як співвіднести це твердження з особистісними виявами провідних репрезентативних систем, бо «вважається, що у візуалістів — високий голос і жести при розмові вище плечей, в аудіалістів — усе посередині, а кінестетики мають низький голос

і не підіймають руки вище грудей» [4:141] та ін. За нашими спостереженнями, вульгарна тональність паравербальних засобів (й у ситуаціях етикетного спілкування, й у багатьох інших досить часто співпадає з їх гіпертрофованим використанням, У такому разі невербальні комплекси вже не виконують ролі емотивного маркера раціональної інформації, а заміщують вербальний сегмент комунікації через складність процесів його об'єктивації для конкретного індивіда. Отже, відсутність уніфікованого погляду на паравербальні комплекси, багатозначності їх ситуативної орієнтації можуть спричинити до нетотожності у їх декодуванні і призвести до появи протилежно скерованих оцінок загальної системи невербальних сигналів.

У нашій спробі загальної характеристики національної паравербальності ми спираємось на твердження Ф. Вовка про приналежність українців до динарського антропологічного типу; [див. 3], а також на сучасні дослідження антропологів (Т. Алексєєва, С. Сегеда, В. Наулко), за якими українська нація входить до дніпровсько-карпатської слов'янської групи. Представники цього типу схарактеризовано Х. Гюнтером як досить емоційних, тобто з потенційно високим рівнем притаманної їм тілесної комунікації, детермінованої багатьма чинниками (вік, стать психофізіологічні особливості мовця тощо), серед яких визначальної ролі набувають територіально-соціальні фактори. Так в осерді Західної України маємо нейтральну жестову маркованість комунікативних актів порівняно з екстенсивністю відповідної поведінки у південному регіоні. В аспекті соціальної маркованості респонденти з вищою та незакінченою вищою освітою демонструють інтенсивніший рівень семантичної конгруентності між вербальною та невербальною поведінкою порівняно з іншими інформантами, де при ситуативній тотожності до мінують зовнішні маркери. Контекстуальна релевантність паралінгвістичного супроводження звичайно зосереджується ні коли буденної ситуативності з редукцією невербальної амплітуди в офіційно маркованих сценаріях.

Труднощі симультанного аналізу операційних елементів невербальних комплексів, певна міра суб'єктивності у їх система-

изації та декодуванні призвела до наявності багаточисленних спроб структурування відповідних елементів комунікації. З цього приводу відомий американський дослідник А. Піз зазначив необхідність урахування комплексного характеру жестів, рівня їх конгруентності, контекстуальної маркованості та подав основні комунікаційні жести, повторюваний опис яких знаходимо у багатьох сучасних роботах, присвячених зазначеним аспектам комунікації та діловому спілкуванню. Поль Л. Сопер пропонує поділ таких комплексів на виразові, описові, вказівні та наслідувальні залежно від їх ситуативного призначення. Дж. Ніренберг та Г. Калеро детально аналізують жестові та рухові кінеми, виділяючи такі елементи, як вираз обличчя, хода, рукостискання. Подалі пропонована ученими класифікація зосереджується на паравербальних можливостях щодо експлікації певних емоційних станів (відкритість/закритість, оцінка, невпевненість, взаємодія, напруга тещо) та соціально-рольових сценаріях поведінки (діти/батьки, начальник/підлеглий, клієнт/робітник). Дж. Фаст тлумачить основи і правила немовленнєвої поведінки. Н. І. Смирнова поділяє кінесичні сигнали на комунікативні, оцінні та емоційні залежно від їх можливості заміщувати вербальне повідомлення. Відомий американський антрополог Д. Морріс [див. 18] групує жести за ступенем інформативності, виділяючи групи неусвідомлених (генетично детермінованих), експресивних, імітуючих, символічних, професійних, рудиментарних, вказівних та етикетних з їх детальним поділом на кінемно-операційні елементи.

Подалі учений розглядає участь частин тіла в актуалізації паралінгвістичних комплексів, визначає жестові маркери емотивності, розкриває співвідносність між зовнішньою поведінкою та загальною скерованістю ментальної організації індивіда, приділяючи увагу фізіогномічним характеристикам.

Російські жестологи В. Пронников та І. Ладанов, використовуючи у своїй роботі класифікацію Д. Морріса та матеріали словника Акішиної-Кано, додали до існуючих положень багато цікавих спостережень, зазначаючи, що «кожна культура має свій особистий колорит рухів тіла» [12:174]. Цей факт під

креслює і засновник напряму когнітивно-пластичної терапії!

В. Нікітін: «тілесні вияви людини не можуть розглядатися поза контекстом її культуральних, релігійних та соціальних уподобань» [8:243], що ще раз підкреслює актуальність відповідних досліджень.

Застосований нами метод емпатії як фактор адекватного декодування паравербальних маркерів мовлення, спирається на системне розуміння організації зазначених комплексів залежно від ступеня їх інформативної навантаженості. Додаткові фактичні матеріали отримано методами анкетування та безпосереднього спостереження. Результати свідчать про запільну актуальність паравербальних реакцій та їх залежність від типів лінгвоментальності з актуалізацією західної (інтравертно орієнтованої) та східної (екстравертно маркованої) парадигми. Зазначимо, що інтравертна орієнтованість пов'язується з певною нейтральністю, зредукованістю невербальності як емотивного сегмента повідомлення. Екстравертна ж маркованість передбачає актуальність паралінгвістичних комплексів в інорациональній поведінці, що підтверджується і дослідженнями В. Нікітіна. Автор пише, що «терапевтичні групи Східної України і Крим» і відзначає доброзичливість, підвищену емоційність, експресивність...» [8:133], яка виявляється «в природній поведінці дітей у вільній та емоційній поведінці дорослих, у загальній відкритості, у стиранні особистісних меж» [там само].

Ці факти підтверджуються і нашими спостереженнями щодо проксемічних характеристик респондентів. Як відомо, засновником проксеміки як науки про особливості локально-темпоральної поведінки людини був Е. Холл, який писав, що «відношення людини до території є прикладом інфракультурної активності» [14:248], де остання розуміється як поведінка, що передує культурі, тобто є генетично детермінованою. Учений зазначав, що просторова поведінка залежить від багатьох чинників, до яких належать і національно-географічні. Так, представники досліджуваних нами західних регіонів віддають перевагу особистісній віддаленості від співрозмовника, потенційній замкненості свого «Я-відчуття».

Для комунікантів зі сходу України характернішою є екстенсивність зонального простору, що виявляється у дистанційному зменшенні актуальної особистісної зони. Крім того, у цьому аспекті можна відзначити і факти паравербальної експансії в експлікаціях позитивної емотивності.

Таким чином, розуміння елементів дискретно-аналогової комунікації сприятиме можливості адекватної реконструкції глибинних ментально-вербальних моделей у загальній системі національного світобачення»

1. *Бэндлер Р., Грийдэр Д.* Структура магии. — СПб., 1996.
2. *Богдан С. К.* Мовний етикет українців: традиції і сучасність. — К., 1998.
3. *Вовк Ф.* Антропологічні особливості українського народу. — К., 1994.
4. *Дьячук Н. В.* Психотехника. Психические технологии. — М., 1996.
5. *Колшанский Г. В.* Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. — М., 1975.
6. *Миллер Дж. А.* Магическое число семь плюс или минус два. О некоторых пределах нашей способности перерабатывать информацию /V Психология памяти. — М., 1998.
7. *Национально-культурная специфика речевого поведения.* — М., 1977.
8. *Никитин В. Н.* Психология телесного сознания. — М., 1998.
9. *Ньеренберг Д., Калеро Г.* Учитесь читать человека как книгу. — М., 1987.
10. *О'Коннор Дж, Сеймор Дж.* Введение в НЛП. — Челябинск, 1997.
11. *Пиз А.* Язык з выдвигений. — СПб., 1997.
12. *Пронников В. А., Ладанов И. Д.* Язык мимики и жестов. — М., 1998.
13. *Селиванова Е.* Принципы концептуального анализа //Актуальні проблеми менталінгвістики. — К.—Черкаси, 1999.
14. *Фаст Дж.* Язык тела. *Холл Э.* Как понять иностранца без слов. — М., 1995.
15. *Флоренский П. А.* Иконостас. — М., 1995.
16. *Читая человека как книгу.* — М., 1998.
17. *Batson G.* Stairs to an Ecology of Mind. — NY., 1971.
18. *Morris D.* The Human Zoo. — NY., 1970.